گزارش تحلیلی «فرهیختگان»: فارغ از بحث‌های هیجانی درباره اتباع افغانستانی، تهدیدها و فرصت‌های آنها برای اقتصاد ایران کدام است؟

واقعیت اقتصادی مهاجران

مهدی عبداللهی
دبیرگروه اقتصاد

در سال‌های اخیر در کنار ادامه اعمال تحریم‌های ظالمانه آمریکا علیه ملت ایران، تورم‌های بالا، جهش‌های ارزی و همچنین تعمیق ناترازی‌ها در اقتصاد ایران یک چالش جدید نیز، ورود تعداد بسیار بالایی از اتباع افغانستانی به کشور پس از به قدرت رسیدن طالبان بوده است. به این دلیل که بخش زیادی از مهاجران واردشده به ایران، افراد غیرمجازند، این مهاجرت برای کشورمان چالش‌های بسیار جدی خلق کرده است. گرچه ایران باوجود ناترازی‌های گسترده، تحریم‌ها و مشکلات اقتصادی همواره با گشاده‌رویی، مهربانی و عطوفت مهاجران را پذیرفته اما هیچ نمونه خارجی وجود ندارد که یک کشور نسبت به ورود حجم گسترده‌ای از اتباع غیرمجاز خارجی بی‌تفاوت باشد. حالا این موضوع چند وقتی است که برای مسئولان کشور، نهادهای سیاستگذار، نهادهای نظارتی و امنیتی و مجموعه دولت و مجلس به یک چالش تبدیل شده و هر سه نهاد قضایی، قانون‌گذاری و قوه مجریه سعی دارند با ارائه یک بسته سیاستی جامع، امور اتباع خارجی را ساماندهی و افراد غیرمجاز را از کشور اخراج کنند. بررسی‌ها نشان می‌دهد روایت‌های مختلفی از تعداد مهاجران افغانستانی در کشور وجود دارد. پرتکرارترین عدد اعلامی برای تعداد مهاجران قانونی و غیرقانونی، ۶ میلیون نفر و پس از آن، ۸ میلیون نفر است. با این حال، بعضا از عدد ۱۰ میلیون نفر نیز سخن گفته شده است. توجه داشته باشیم این جمعیت از کل جمعیت ۷۰ کشور جهان بیشتر است. سنگاپور، دانمارک، نروژ، لبنان، نیوزیلند، عمان، کویت، کرواسی، مغولستان، قطر، بحرین، مالدیو، بلغارستان، صربستان و لیبی ازجمله کشورهای مشهوری‌اند که در سال گذشته جمعیت اتباع خارجی ایران از کل جمعیت آن‌ها بیشتر بوده است.

پرواضح است این جمعیت هزینه‌های زیادی در حوزه‌های اقتصادی و بعضا اجتماعی روی دست دولت ایران گذاشته است. برای مثال، یکی از مسئولان امور اتباع خارجی وزارت کشور می‌گوید هزینه تحصیل هر فرد اتباع خارجی در کشور معادل ۴۲ میلیون تومان می‌شود. وقتی این عدد را در کنار تحصیل ۷۱۰ هزار دانش‌آموز و دانشجو می‌گذاریم، به بودجه‌ای در حدود ۳۰ همت می‌رسیم. در گزارش حاضر به ابعاد مختلف موضوع ساماندهی امور اتباع خارجی پرداخته شده است. براساس برآوردهای این گزارش، حجم یارانه حامل‌های انرژی، آب، آموزش‌وپرورش رایگان، نان و کالاهای اساسی (فقط وارداتی) در سال ۱۴۰۲ در سناریوی حداقلی به ۱۸۵ هزار میلیارد تومان و در سناریوی دوم به ۲۴۰ هزار میلیارد تومان می‌رسد. البته محاسبات دیگری حجم یارانه اعطایی ایران به اتباع خارجی را فراتر از این ارقام دانسته و با اضافه کردن یارانه‌هایی همچون حوزه بهداشت و درمان و بخش‌های دیگر معتقدند این رقم سالانه بیش از ۷ میلیارد دلار است.

ساماندهی امور مهاجران بله؛ مهاجرستیزی خیر

در شرایط فعلی کشور برای ساماندهی مهاجران خارجی مجلس، قوه قضائیه، دولت و همه نهادهای حاکمیتی و امنیتی، رسانه‌ها و مطبوعات کشور، دانشگاه‌ها و نخبگان علمی کشور رسالت بزرگی برعهده دارند. رسالت آن‌ها این است که اجازه ندهند موضوع ساماندهی به یک مطالبه کف خیابانی تبدیل شود. این اتفاق می‌تواند زمینه مهاجرستیزی و به دنبال آن بحران اجتماعی و امنیتی را در کشور فراهم سازد. براین اساس باید مراقب بود مسئله ساماندهی مهاجران فقط از مجاری علمی، حقوقی و قانونی و مسیرهای طبیعی خود پیگیری شود تا در کمترین زمان ممکن علاوه بر اینکه منجر به تدوین قوانین جامع و شفاف شده با تحریک عواطف و احساسات شخصی در کف جامعه منجر به مهاجرستیزی و تبدیل این موضوع به بحران اجتماعی و امنیتی نشود. بررسی‌ها نشان می‌دهد به‌طور کلی در زمینه حضور مهاجران افغانستانی در کشور دو دیدگاه کلی قابل شناسایی است. ۱. عده‌ای بر این باورند که بنابر آموزه‌های اسلام و مسائل اخلاقی حمایت از آوارگان نیازمند به کمک‌رسانی وظیفه دینی هر مسلمانی است و بایستی در پذیرش و حمایت از مهاجران افغانستانی به‌عنوان برادران دینی ایران همواره به‌صورت سخاوتمندانه عمل کند. ۲. در سمت مقابل طرفداران دیدگاه مخالف حضور مهاجران افغانستانی در کشور بر این باورند که با توجه به تحریم‌ها و چالش‌هایی که در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و... در ایران وجود دارد حضور مهاجران در کشور به عنوان یک بار اضافی بر دوش اقتصاد کشور تلقی می‌شود و منافع آن‌ها را به مخاطره می‌اندازد. به نظر می‌رسد دو دیدگاه مذکور هر دو تاحدودی درست بوده اما کامل نیستند. طرفداران گروه اول معمولاً به این موضوع توجهی ندارند که منابع کشور اعم از آب، برق، گاز، منابع طبیعی، مسکن، خیابان و جاده و راه، نان و غذا و خودرو و... محدود بوده و ورود حجم بالایی از مهاجران خارجی منجر به افزایش تقاضای پیش‌بینی‌نشده در کشور و ایجاد اختلال در حوزه‌های مختلف می‌شود. همچنین با توجه به حجم بالایی از یارانه‌های کالایی (از سوخت و حامل‌های انرژی و برق و گاز گرفته تا نان و کالاهای اساسی، حمل‌ونقل عمومی و...) که ایران می‌دهد، ورود سیل بی‌شمار اتباع خارجی منجر به تشدید ناترازی‌ها در اقتصاد ایران شده که خود منجر به تشدید کسری بودجه، افزایش تورم و ده‌ها معضل دیگر می‌شود. علاوه بر موضوعاتی اقتصادی، طرفداران دیدگاه اول توجهی چندانی به این موضوع ندارند که ورود سیل انبوه اتباع خارجی بعضا می‌تواند چالش‌های اجتماعی، فرهنگی و امنیتی نیز در جامعه میزبان به وجود آورد.

اما طرفداران دیدگاه دوم نیز گرچه دغدغه درستی در خصوص چالش‌های اقتصادی اتباع خارجی دارند، اما به جای ارائه چهارچوب علمی و حقوقی برای مواجهه با چالش اتباع خارجی کلاً موضوع مهاجران را به حاشیه می‌برند. به عبارتی، مشخص نیست اگر کشور با ورود اتباع خارجی روبه‌رو بود و به دلایل اخلاقی، انسانی و حقوق بشری مجبور شد بخشی از مهاجران را بپذیرد مواجهه‌اش با این جمعیت باید چگونه باشد. توجه داشته باشیم کمتر کشوری در دنیا وجود دارد که در زمان اتفاقات سیاسی، نظامی و طبیعی در کشور همسایه خود، با مهاجرت گسترده مردم همسایه روبه‌رو نشود. حال این سؤال مطرح می‌شود که در این مواقع رویکرد دولت باید چگونه باشد. آیا صرف امتناع از پذیرش جمعیت مهاجر پشت دروازه‌های کشور مشکل را حل می‌کند یا منجر به عدم ورود مهاجران می‌شود؟

۹ تا ۱۲ همت یارانه نان

یکی از موضوعاتی که باید در موضوع اتباع خارجی به توجه داشت تشدید ناترازی‌ها با افزایش عائله دولت است. ردپای آن را در همه بخش‌ها از نان، برق و گاز گرفته تا هزینه‌های درمانی و واردات کالاهای اساسی می‌توان دید. یکی از آن‌ها، یارانه آرد و نان است. هرساله پرداخت مطالبات گندمکاران کشور به یک دغدغه در نیمه دوم تابستان تبدیل می‌شود. این وضعیت در سال‌های اخیر با افزایش تولید گندم و افزایش قیمت خرید تضمینی این محصول، ابعاد جدیدی پیدا کرده است، به طوری‌که دولت درنهایت طی سال ۱۴۰۳ مجبور شد با استقراض از صندوق توسعه ملی، مابقی مطالبات گندمکاران (مازاد بر مبلغ تعیین‌شده در تبصره ۱۴) را پرداخت کند. آمارها نشان می‌دهد از سال ۱۳۹۳ تاکنون قیمت آرد نانوایی‌ها تغییری نداشته و یارانه این محصول (تفاوت قیمت گندم خرید تضمینی و آرد تحویلی به نانوایان) به حدود ۹۶ درصد رسیده است.

این چالش درسال‌های اخیر با ورود تعداد بالایی از اتباع افغانستانی به کشور هزینه‌های تأمین آرد و نان را برای کشورمان به یک معضل تبدیل کرده است. بررسی صورت مالی شرکت بازرگانی دولتی ایران نشان می‌دهد این شرکت در سال ۱۴۰۲ درحالی ۱۵۷ همت صرف خرید گندم برای تأمین آرد نانوایی‌ها کرده که آن را در قالب آرد تنها به مبلغ ۳۲ همت فروخته است. به عبارتی، دولت فقط در سال ۱۴۰۲ برای آرد نزدیک به ۱۲۵ همت یارانه مستقیم پرداخت کرده است. این رقم به معنی ایجاد کسری بودجه برای دولت بوده که بخشی از آن صرف سفره اتباع خارجی شده است. محاسبات نشان می‌دهد با درنظر گرفتن جمعیت ۸۶ میلیونی کشور سرانه یارانه نان هر فرد طی سال گذشته نزدیک به ۱/۵ میلیون تومان (ماهانه ۱۲۱ هزار تومان) بوده که در سناریوی اول یارانه اتباع خارجی ۸/۷ همت و در سناریوی دوم نزدیک به ۱۱/۶ همت می‌شود.

۳۳ تا ۴۳ همت یارانه کالاهای اساسی

بخش دیگری از یارانه‌های اعطایی به اتباع خارجی یارانه کالاهای اساسی است. این یارانه معادل تفاوت قیمت نرخ ارز ترجیحی (۲۸/۵ هزار تومانی) با نرخ ارز بازار (۵۵هزار تومان میانگین سال ۱۴۰۲) است. طبق آمارهای بانک مرکزی ایران، در سال گذشته درمجموع ۱۷ میلیارد و ۶۸۵ میلیون دلار ارز ترجیحی به نرخ ۲۸۵۰۰ تومان برای واردات کالاهای اساسی و دارو صرف شده است. اگر تفاوت نرخ ارز ترجیحی و بازار را یارانه دولت به مردم حساب کنیم، حجم کل یارانه حدود ۴۶۸ همت و سهم اتباع خارجی در سناریوی اول ۳۳ و در سناریوی دوم ۴۳ همت خواهد بود.

نکته قابل تامل اینکه آمارها نشان می‌دهد تا قبل از سال ۱۴۰۰ درحالی‌که تراز تجاری بخش کشاورزی و غذای ایران سالانه بین منفی ۱۳ تا ۱۵ میلیون تن به ارزش منفی ۳ تا ۴/۵ میلیارد دلار بوده، این مقدار در سه سال اخیر به ۱۷ تا ۲۳ میلیون تن به ارزش ۱۱ تا ۱۳ میلیارد دلار رسیده است. توجه داشته باشیم جمعیت اتباع واردشده به کشور طی سال‌های اخیر در سناریوهای مختلف خوشبینانه و بدبینانه از جمعیت بسیاری از کشورهای جهان و ازجمله چندین کشور منطقه بیشتر بوده و این جمعیت نیاز غذایی مازادی را به کشور تحمیل کرده است.

۵۱ تا ۶۷ همت یارانه انرژی

در سال‌های اخیر ناترازی بخش انرژی، وضعیت ترسناک‌تری به خود گرفته است. گرچه نمی‌توان این ناترازی را به حضور چشمگیر اتباع خارجی نسبت داد (چراکه قبل از سال ۱۴۰۰ نیز ناترازی وجود داشته است)، اما قطعا کسی نمی‌تواند این موضوع را انکار کند که طی سه‌سال اخیر با حضور جمعیت زیادی از اتباع در کشور، تقاضا برای مصرف انرژی ازجمله برق، گاز و آب، بنزین و گازوئیل در کشور افزایش یافته است. محاسبات حوزه انرژی بعضا به‌واسطه روایت‌ها و برداشت‌های مختلف از وضعیت یارانه‌ها، اعم از محاسبات براساس یارانه پنهان یا آشکار و قیمت‌های فوب منطقه‌ای، اعداد متفاوتی را به دست می‌دهد. در گزارش حاضر براساس ادعاهای مسئولان کشور از قیمت تمام‌شده بنزین و گازوئیل، صورت مالی شرکت‌های آب و فاضلاب کشور و استانی، صورت مالی توانیر و صورت مالی شرکت‌های گاز، میزان یارانه مصرفی اتباع خارجی در بخش انرژی (شامل بنزین، گازوئیل بخش حمل‌ونقل، گاز خانگی، برق و آب شرب خانگی) درمجموع در ...

... نفر خانه‌دار، ۲۴۲ هزار نفر محصل (دانش‌آموز و دانشجو) و ۴۷۶ هزار نفر نیز شامل افراد دارای درآمد بدون کار + کودکان زیر ۶ سال، سالمندان و افراد اظهارنشده بوده‌اند.

همچنین از ۵۳۹ هزار نفر اتباع شاغل در ایران طی سال ۱۳۹۵، نزدیک به ۳۵ درصد از آنان در بخش ساختمان و پروژه‌های عمرانی مشغول فعالیت بوده‌اند. نزدیک به ۱۹ درصد از آنان در بخش تولیدات صنعتی و کارگاهی، ...

عنوان	جمعیت اتباع در سرشماری ۱۳۹۵	جمعیت در سال ۱۴۰۳ برآورد خوشبینانه	جمعیت در سال ۱۴۰۳ برآورد بدبینانه
شاغل	۵۳۸,۶۴۶	۱,۹۵۶,۰۰۰	۲,۶۰۸,۰۰۰
خانه‌دار	۳۹۷,۱۹۵	۱,۴۴۰,۰۰۰	۱,۹۲۰,۰۰۰
محصل (دانش‌آموز+ دانشجو)	۲۴۲,۴۰۱	۷۱۰,۰۰۰	۷۱۰,۰۰۰
سایر *	۴۷۶,۱۴۶	۱,۸۹۴,۰۰۰	۲,۷۶۲,۰۰۰
مجموع	۱,۶۵۴,۳۸۸	۶,۰۰۰,۰۰۰	۸,۰۰۰,۰۰۰

برآورد جمعیت اتباع خارجی برحسب فعالیت در سال ۱۴۰۳ در دو سناریو (نفر)

* سایر شامل افراد دارای درآمد بدون کار+ کودکان زیر ۶ سال، سالمندان و افراد اظهارنشده است

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت کار ایران، برآوردهای مسئولان دولتی و محاسبات نگارنده

ادامه در صفحه ۱۵

...

۵ تدوین سیاست مهاجرتی براساس الزامات آمایش سرزمینی

سیاست مهاجرتی باید الزاماتی را براساس سند آمایش سرزمین تعیین کند که دولت مکلف باشد الگوی توزیع مهاجران را ...

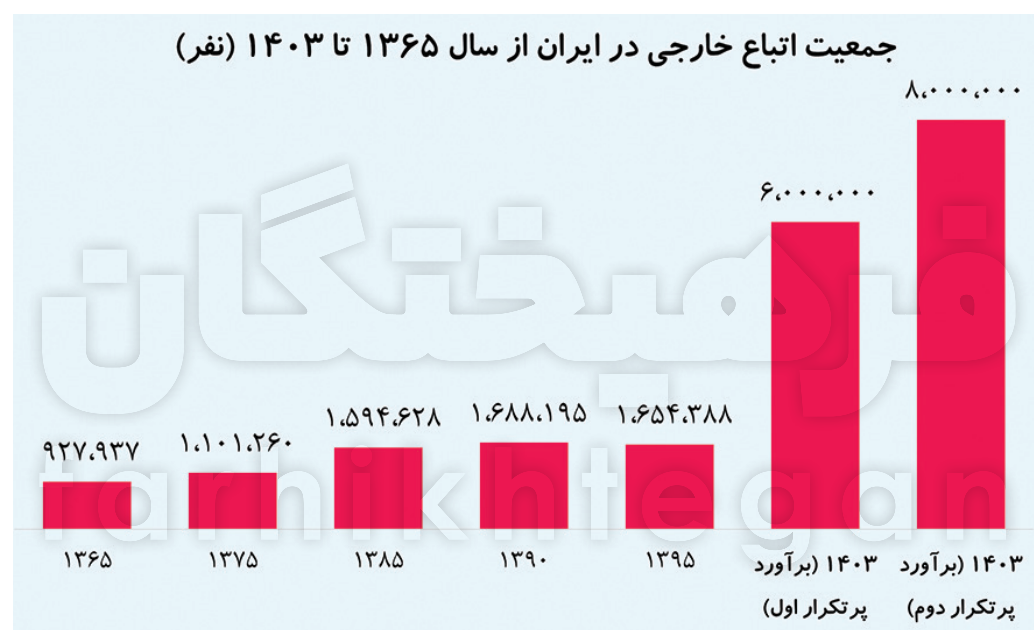

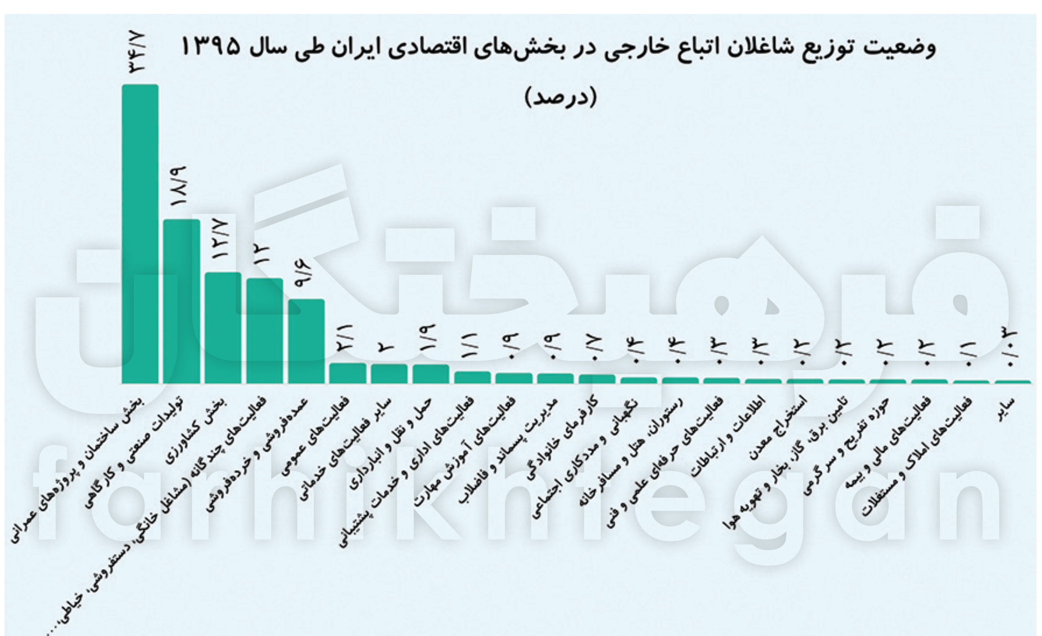

برآورد یارانه اعطایی به اتباع خارجی در حوزه انرژی طی سال ۱۴۰۲ در دو سناریو

عنوان	کل مصرف	جمعیت کل (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۱ (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۲ (میلیون نفر)	میانگین نرخ فروش هر واحد (تومان)	قیمت تمام‌شده هر واحد (تومان)	یارانه در هر واحد (تومان)	یارانه اتباع در سناریوی ۱ (همت)	یارانه اتباع در سناریوی ۲ (همت)
بنزین (برحسب لیتر)	۴۲,۳۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۸۶	۶	۸	۲۵۰۰	۹,۰۰۰	۶۵۰۰	۱۹,۲۰۱	۲۵,۶۰۱
گازوئیل بخش حمل و نقل (برحسب لیتر)	۲۳,۳۶۰,۰۰۰,۰۰۰	۸۶	۶	۸	۳۰۰	۹,۰۰۰	۸۷۰۰	۱۴,۱۷۹	۱۸,۹۰۵
گاز خانگی (برحسب مترمکعب)	۶۴,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۸۶	۶	۸	۱۶۵	۲,۱۶۰	۱۹۹۵	۸,۹۰۸	۱۱,۸۷۷
برق خانگی (برحسب کیلووات ساعت)	۱۰۴,۵۸۶,۰۰۰,۰۰۰	۸۶	۶	۸	۱۶۲	۱,۰۹۲	۹۳۰	۶,۷۸۶	۹,۰۴۸
مصرف آب خانگی (برحسب مترمکعب)	۵,۱۰۸,۹۵۰,۰۰۰	۸۶	۶	۸	۷۹۰	۵,۱۴۱	۴۳۵۱	۱,۵۵۱	۲,۰۶۸
مجموع یارانه انرژی مصرفی	-	-	-	-	-	-	-	۵۰,۶۲۴	۶۷,۴۹۹

توضیح: قیمت‌های جهانی، قیمت وارداتی و یارانه پنهان در این محاسبات لحاظ نشده است

منبع: شرکت گاز، توانیر، شرکت آب و فاضلاب، برآوردهای مسئولان دولتی و محاسبات نگارنده

برآورد یارانه اعطایی به اتباع خارجی در بخش نان طی سال ۱۴۰۲ در دو سناریو

عنوان	جمعیت کل (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۱ (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۲ (میلیون نفر)	بهای تمام‌شده آرد (همت)	درآمد عملیاتی آرد (همت)	کل یارانه اعطایی آرد (همت)	سرانه یارانه هر نفر طی سال (تومان)	یارانه اتباع در سناریوی ۱ (همت)	یارانه اتباع در سناریوی ۲ (همت)
یارانه نان	۸۶	۶	۸	۱۵۶,۶۹۱	۳۲,۰۱۴	۱۲۴,۶۷۶	۱,۴۴۹,۷۲۵	۸,۶۹۸	۱۱,۵۹۸

منبع: مرکز آمار ایران، شرکت بازرگانی دولتی ایران، برآوردهای مسئولان دولتی و محاسبات نگارنده

برآورد یارانه اعطایی به اتباع خارجی در بخش کالاهای اساسی وارداتی طی سال ۱۴۰۲ در دو سناریو

عنوان	جمعیت کل (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۱ (میلیون نفر)	جمعیت اتباع در سناریوی ۲ (میلیون نفر)	کل ارز واردات کالاهای اساسی (میلیارد دلار)	نرخ ارز ترجیحی (تومان)	نرخ ارز بازار (تومان)	تفاوت (تومان)	یارانه اتباع در سناریوی ۱ (همت)	یارانه اتباع در سناریوی ۲ (همت)
کالاهای اساسی	۸۶	۶	۸	۱۷/۶	۲۸۵۰۰	۵۵۰۰۰	۲۶۵۰۰	۳۲,۶۹۷	۴۳,۵۹۶

رقم یارانه اعطایی تفاوت بین نرخ ۲۸۵۰۰ تومان ارز ترجیحی و نرخ ۵۵ هزار تومان بازار غیررسمی حساب شده است

منبع: بانک مرکزی ایران، برآوردهای مسئولان دولتی و محاسبات نگارنده

برآورد عدم النفع دولت از حق بیمه و مالیات شاغلان اتباع خارجی در سال ۱۴۰۳ در دو سناریو

عنوان	تعداد شاغلان ایران (میلیون نفر)	تعداد شاغلان اتباع در سناریوی ۱ (نفر)	تعداد شاغلان اتباع در سناریوی ۲ (نفر)	سرانه مالیات/ حق بیمه به ازای هر نفر (تومان)	برآورد عدم‌النفع در سناریوی ۱ (همت)	برآورد عدم‌النفع درسناریوی ۲ (همت)
مالیات حقوق و دستمزد	۲۴/۵	۱,۹۵۶,۰۰۰	۲,۶۰۸,۰۰۰	۳,۳۳۸,۵۹۷	۶,۵۳۰	۸,۷۰۷
حق‌بیمه شاغلان	۲۴/۵	۱,۹۵۶,۰۰۰	۲,۶۰۸,۰۰۰	۲۸,۸۰۰,۰۰۰	۵۶,۳۳۳	۷۵,۱۱۰

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت کار ایران، برآوردهای مسئولان دولتی و محاسبات نگارنده

ادامه از صفحه ۱۴